

Kulcsszavak: a külföldiek belépése és tartózkodása, uniós polgárok szabad mozgása, a magyar állampolgárság megszerzése, határon túli magyarokkal kapcsolatos felelősség

IRODALOM

- Hárs Ágnes (2010): Migráció és munkaerőpiac Magyarországon. In: Hárs Ágnes – Tóth Judit (szerk.): *Változó migráció – változó környezet*. MTA EKI, Budapest, 15–53. • http://www.mtaki.hu/kiadvany/article.php?menu_id=4&article_id=50
- Nagy Boldizsár (2012): *A menekültjog és menekültügy a rendszerváltozástól az Európai Unióba lépésig – Erkölcsi, politikai-filozófiai és jogi vizsgálódások*. Gondolat, Budapest
- Puskás Julianna (ed.) (1990): *Overseas Migration from East-Central and South-Eastern Europe 1880–1940*. Akadémiai, Budapest
- Rác, István (1980): *A paraszti migráció és politikai megítélése Magyarországon 1849–1914*. Akadémiai, Bp.
- Sik Endre (2012) Adalékok a menekültek, a menekülés és a menekültügyi rendszer születésének szociológiai jellemzőihez – Magyarország 1988–1991. In: Sik

- Endre (szerk.): *A migráció szociológiája* 2. kötet. TáTK, Budapest 212–256. • http://www.tarki.hu/about/staff/sb/Migracio_Szociologiaja_2.pdf
- Tóth Judit (2012): *Migration Law in Hungary. (International Encyclopaedia of Laws, Monograph)* Kluwer Law International, The Netherlands
- Tóth Judit (2004): *Státuszjogok. (Kisebbségkutatói Könyvek)* Lucidus, Budapest
- Tóth Judit (2000): A diaszpóra a jogszabályok tükrében. In: Sik Endre – Tóth Judit (szerk.): *Diskurzusok a vándorlásról*. Nemzetközi Migrációs és Menekültügyi Kutatóközpont (MTA Politikai Tudományok Intézete), Budapest, 185–217.
- Wallace, C. – Chmouliar, O. – Sidorenko, E. (2001): Nyugat-Európa keleti határa: mobilitás az ütközőzónában. In: Sik Endre (szerk.): *A migráció szociológiája*. Szociális és Családügyi Minisztérium, Budapest, 171–191.

IDEGENELLENESSÉG ÉS DISZKRIMINÁCIÓ A MAI MAGYARORSZÁGON

Simonovits Bori Szalai Boglárka

PhD, TÁRKI Társadalomkutatási Intézet Zrt.
simonovits@tarki.hu

TÁRKI Társadalomkutatási Intézet Zrt.
boglarka.szalai@tarki.hu

Bevezetés

Az elmúlt években számos empirikus kutatás készült Magyarországon a xenofóbia (idegenellenesség) és diszkrimináció kérdéskörében. Írásunkban összegyűjtöttük az elmúlt évek legfontosabb kutatásait, amelyek a többség és a kisebbség szempontjából elemzik a Magyarországon élő bevándorló kisebbség és magyarországi többség viszonyát. Tanulmányunkban először két kvantitatív és két kvalitatív kutatás eredményeire támaszkodva a bevándorlók szemszögéből mutatjuk be a Magyarországon tapasztalt idegenellenesség és diszkrimináció főbb jellemzőit, majd a többségi társadalom kisebbségekkel kapcsolatos attitűdjeit mutatjuk be a legújabb hazai és nemzetközi idegenellenesség- és előítélet-kutatások tükrében.

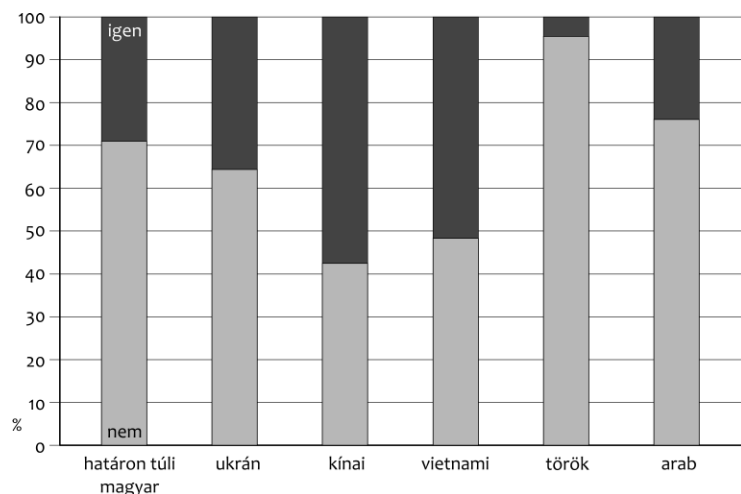
1. Diszkrimináció a bevándorlók szemszögéből

Örkény Antal és Székelyi Mária (2009) hat Magyarországon élő migráns csoport¹ kvantitatív összehasonlító vizsgálatában elemezték

¹ Az adatfelvételre 2009 nyarán került sor határon túli magyar, ukrán, kínai, vietnami, török és arab etnikai csoportokkal (csoportonként kb. 200 válaszadóval).

a bevándorlók által érzékelt hátrányos megkülönböztetést. Az arabok kivételével mind-egyik bevándorló csoport úgy találta, hogy az intézmények segítőkészségének ellenére nehéznek ítélték a magyarországi élethelyzetüket. Az ukrainai és kárpátaljai magyar bevándorlók közepesnek ítélték helyzetüket a többi bevándorló csoporthoz viszonyítva, és úgy érezték, közepesnél erősebb előítéletekkel kell szembenézniük. A kínai, török és vietnami bevándorlók sok nehézséget tapasztaltak, helyzetüket átlagosnál rosszabbnak ítélték, és az intézményeket sem találták segítőkészeknek. Bár helyzetüket és az élet nehézségeit hasonlóan ítélték meg, a többségi társadalmat eltérően írták le: a vietnamiak barátságosnak, a törökök átlagosnak, a kínaiak pedig előítéletesnek tartják a magyarokat.

Az 1. ábra oszlopait összehasonlítva a kínaiak és a vietnamiak szembesültek leggyakrabban diszkriminációval 2009-ben. E két csoport több mint fele számolt be arról, hogy érte már hátrányos megkülönböztetés származása miatt. A legkevésbé a törökök érezték hátrányos megkülönböztetést, közülük minden tizedik számolt be diszkriminatív tapasztalatról. A határon túli magyarok és az arabok majdnem egyharmada számolt be

1. ábra • A hátrányos megkülönböztetés észlelése a bevándorló státusz miatt, migráns csoportonként, százalék. Forrás: Örkény – Székelyi, 2009.

arról, hogy diszkrimináció áldozata lett, míg az ukránok negyven százaléka. A határon túli magyarok főképp álláskereséskor szembesültek diszkriminációval, míg az ukránok a hivatalokban, a vietnamiak a rendőrségen, a kínaiak az élet minden területén tapasztaltak hátrányos megkülönböztetést, kivéve a munkaerőpiacon, aminek az lehet az oka, hogy általában vagy saját maguk vagy más kínaiak által üzemeltetett vállalkozásokban dolgoznak. A törökök szinte sehol nem tapasztaltak a bevándorló léttel járó hátrányos megkülönböztetést, az araboknak pedig leginkább a lakóhelyükön kellett hátrányos megkülönböztetéssel szembenézniük (a hivatalokban, munkaerőpiacon vagy az egészségügyben nem).

A 2006 és 2009 között zajlott nemzetközi LOCALMULTIDEM (URL₁)-kutatásban három migráns csoport diszkriminációs tapasztalatainak mértékét hasonlították össze a budapestiek által tapasztaltakkal. A három vizsgált csoport: a határon túli magyarok; a kínaiak (beleértve a tajvaniakat és a teljes

kínai diaszpórából származókat is), valamint a muszlimok csoportja, akik zömmel arabok vagy törökök voltak.

Az 1. táblázat szerint a migráns lét általában növeli a diszkriminációs tapasztalat esélyét. A munkahelyi diszkrimináció értéke mindhárom migráns csoport esetében sokkal magasabb volt, mint a kontrollcsoporté (akik maguk is a munkahelyen és a munkahelykeresés során érzékelték magukat leginkább diszkrimináltak). Ugyanez érvényes a munkahelykeresésre is, kivéve a kínaiakat, akik feltehetően azért nem érzékelték diszkriminációt, mert nem jellemző, hogy belépjenek a többségi munkaerőpiacra.

A 2011–2012 folyamán az Európai Integrációs Alap támogatásával megvalósított Concordia Discors és *Migráns esélyek és tapasztalatok* kutatás (URL₂) keretében összesen harminchét Budapesten élő bevándorlóval készítettünk interjút, és többek között rákérdeztünk a munkaerőpiacon és a mindennapi élet más területein megélt diszkriminációs

	budapestiek	határon túli magyarok	kínaiak	muszlimok
<i>N</i>	600	300	300	300
munkahelykeresés	14	30	13	47
munkahely	9	28	32	38
iskola	6	28	17	12
egészségügy	2	24	21	15
bevándorlási hivatal	1	34	27	17
rendőrség	7	9	26	10
templom	0	0	4	5
étterem, bár	7	9	34	20
utca	5	9	51	21
szomszédság	2	8	14	9
bolt	4	5	33	19
utazási eszköz	3	6	38	27
kumulált diszkriminációérzet	17	71	88	65

1. táblázat • A diszkriminációs tapasztalat mértéke a „helyzet” függvényében a budapestiek (mint kontrollcsoport) és három migráns csoport esetében, 2008 (%). Forrás: Sik – Simonovits, 2012.

tapasztalataikra is. A kvantitatív kutatások eredményeit többnyire megerősítették a harmadik országból érkezőket vizsgáló interjú vizsgálat tapasztalatai. A Budapesten élő bevándorlók (a határon túli magyarokat kivéve a körből) interjú kutatásaink alapján alapvetően három csoportra oszthatók:

A Kelet-Ázsiából érkező bevándorlók (kínaiak és vietnamiak) üzleti céllal érkeztek Magyarországra, és a fő motivációjuk az előnyös üzleti lehetőségek kiaknázása volt. Többségük igen keményen, átlagosan napi tizenkét órát dolgozik a saját, illetve honfitársai vállalkozásában. A piacon dolgozó és a környéken lakó kínaiak igen zárt közösségben élnek, egymás között intézik üzleti ügyeiket, valamint szabadidejüket is egymással töltik. Az intenzív munka zárt világa és részben en-

nek hatására a közösen eltöltött (és kevés) szabadidő okozza a hiányos magyar nyelvtudást és az alacsony szintű társas integrációt.

Az arab országokból érkező bevándorlók egy része szintén vállalkozási céllal érkezett Magyarországra, azonban sokkal nagyobb fokú munkaerő-piaci és társadalmi integráció jellemzi őket az ázsiaiakhoz viszonyítva. Általában jobban beszélik a magyar nyelvet, és körükben gyakoribb a vegyes házasság is.

Az afrikai országokból érkezők, mivel jellemzően rossz körülmények elől menekültek, általában egyedül érkeztek, és általában Magyarországon, magyar párral alapítanak családot. Ennek megfelelően komoly erőfeszítéseket tesznek azért, hogy társadalmi integrációjuk minél gördülékenyebb és sikeresebb legyen: magyarul tanulnak, igyekeznek ma-

gyar kapcsolatokat kiépíteni, és nem utolsósorban a magyar munkaerőpiacon keresik a boldogulásukat.

Ezzel az eltérő munkaerő-piaci és társadalmi helyzettel függ össze, hogy míg a vietnami és kínai interjúalanyaink elenyésző számban számoltak be diszkriminációs tapasztalatokról, addig az afrikai és az arab bevándorlók közül többen küzdenek álláskeresési nehézségekkel, melyet ők egyértelműen származásuknak és migráns státusuknak tulajdonítottak.

2. A többségi társadalom attitűdjei

2.1 Az idegenellenesség alakulása a rendszerváltás óta • A Magyarországon mért idegenellenesség mértékének trendjét előbb általában, majd két speciális kérdés mentén elemezzük. A különböző külföldi csoportokkal kapcsolatos attitűdöket egy 2011-es háromezer fő – a felnőtt lakosság kor, nem, iskolai végzettség és lakóhely szerint reprezentáló – megkérdezésén alapuló, átfogó empirikus kutatás eredményei alapján mutatjuk be.²

A TÁRKI 1992 óta rendszeresen vizsgálja a magyarországi idegenellenesség alakulását a menedékkérők befogadásán keresztül.³ A sok szempontból leegyszerűsített kérdéssel⁴ szűkebb értelemben a magyarok bevándorlókkal, tágabb értelemben pedig az idegenekkel és a mássággal kapcsolatos attitűdjeit mérjük.

² Az adatfelvétel 2011 első felének három egymást követő hónapjában (2011. április–június) zajlott. A kutatást az Európai Integrációs Alap finanszírozta, a 2010/3.1.5.3 Támogatási Szerződés keretében valósult meg.

³ A minden évben feltett kérdés így hangzik: „Őn szerint minden menedékkérőt be kell-e fogadni, vagy senkit sem, vagy van, akit igen, van, akit nem?” Az első csoportot idegenbarátnak vagy befogadóknak, a másodikat idegenellenesnek vagy elutasítónak, a harmadikat pedig mérlegelőnek vagy reálpolitikusnak nevezzük. Az utóbbi válaszlehetőséget választóktól ezt követően megkér-

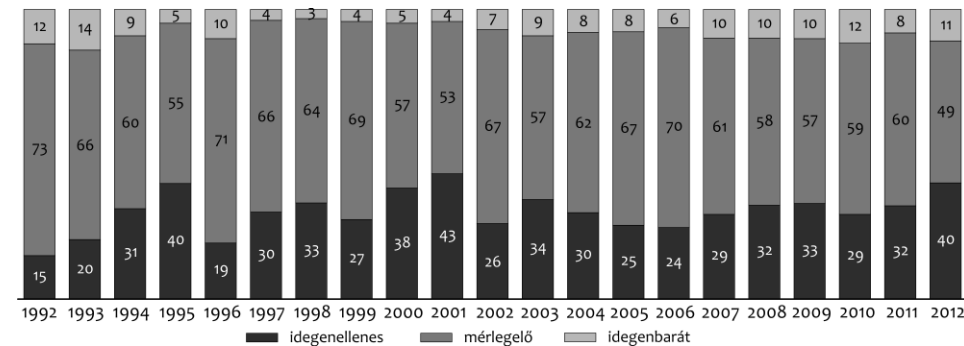
A legutóbbi adatfelvétel 2012 márciusában zajlott, mely szerint a felnőtt lakosság 40%-a tekinthető nyíltan idegenellenesnek – azaz értett egyet azzal, hogy „az országba menedékkérő be ne tehesse a lábát” – szemben az elmúlt öt évben tapasztalt 29–32% között mozgó aránnyal. Idén a megkérdezettek 11%-a tekinthető idegenbarátnak: ők azok, akik szerint minden menedékkérőt be kell fogadni. Minden második válaszoló mérlegelné a menedék nyújtásának, illetve megtagadásának kérdését; e csoport aránya az utóbbi öt évben 60% körül mozgott. (2. ábra)

Az idegenellenesség mértékének alakulása a rendszerváltást követő két évtizedben röviden így foglalható össze: 1992 és 1995 között gyorsan növekedett (15%-ról 40%-ra), majd 1996 és 2001 között előbb ingadozott (19 és 43% között), majd 2002 óta 2011-ig kisebb ingadozások mellett (24–33% között) meglehetősen stabil volt. A 2012-es eredmény a mérlegelő gondolkodás eddig nem tapasztalt alacsony mértékét mutatja, és ezzel párhuzamosan, a nyílt idegenellenesség 2012-ben újra 1995-höz és 2001-hez hasonlóan magas értéket mutat.

Az idegenellenességet mérő kérdéssor második kérdése a mérlegelőktől megkérdezi, hogy mely nemzetiségekhez vagy etnikai csoportokhoz tartozókat engednék be az országba és melyeket nem. Általános tapaszta-

dezzük, hogy egy adott lista alapján mondja meg, mely nemzetiségű-etnikumú csoportokból származó menedékkérőt engedne be, és melyeket nem.

⁴ Gyakori kritika például, hogy nem kérdezzük meg a mérlegelőktől, hogy mi alapján mérlegelnének, csak hogy mely külföldi csoportokat engednék be az országba. Másrészt viszont még ennél az egyszerű kérdésnél is felmerül a relevancia problémája, azaz nem lehetünk abban biztosak, hogy a kérdezettnek van-e egyáltalán elegendő információja ahhoz, hogy Magyarország bevándorlás-politikájáról véleményt formáljon.

2. ábra • A nyílt idegenellenesek, idegenbarátok és mérlegelők arányának alakulása Magyarországon a rendszerváltás óta (1992–2012, %). Forrás: TÁRKI Háztartás Panel, Háztartás Monitor és Omnibusz kutatások, 1992–2012.

latunk, hogy a magukat mérlegelőnek beállító többsége a határon túli magyarokon kívül egyetlen más csoport tagjait sem engedné be, köztük a nem létező – a mérés szempontjából „lakmuszpapírként” funkcionáló – pirézeket⁵ sem, azaz valójában a magyarokon kívül minden menedékkérőt elutasító mérlegelők zöme szintén idegenellenes. Ők – szemben az összes menekültcsoportot elutasító nyíltan idegenellenes csoporttal – a látens idegenellenesek, mivel az általános kérdés alapján a mérlegelők közé sorolódtak, de valójában idegenellenesnek tekinthetők.

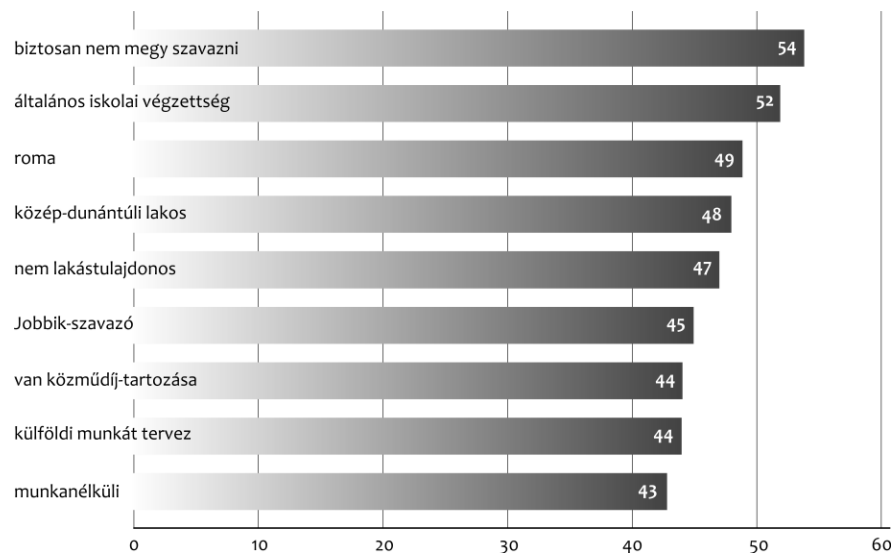
Az idegenellenesség társadalmi bázisa

Az előítéletességet mérő kutatások egybehangzó tanulsága, hogy függetlenül attól, mely csoporttal szembeni előítéletességet vizsgáljuk,

⁵ A *pirézek* egy kitalált népcsoport, melynek a kérdés-sorba építése jó kontrollként szolgál az idegenellenesség mérésére. Fiktív etnikummal előítéletességet a múlt század negyvenes éveiben mértek először. Egy amerikai kutató (Eugene Hartley) vizsgálta a „Danirean”, „Pirenian” és „Wallonian” etnikumokkal szembeni ellenérzés mértékét az Egyesült Államokban. Magyarországon, Hartley alapján Csepeli György használta először a *piréz* szót, és elemezte a velük kapcsolatos előítélet mértékét az 1970-es években.

a társadalom „vesztes” csoportjai felülreprezentáltak az előítéleteiket, esetünkben idegenellenes nézeteiket nyíltan vállalók között. Társadalmi-gazdasági szempontból egyértelműen a vesztesek közé tartoznak a munkaerőpiacról kiszorultak, a legfeljebb általános iskolát végeztek, illetve a rossz anyagi helyzetűek. Az alacsony jövedelemszint mellett a rossz anyagi helyzet indikátora az is, ha a válaszoló el van maradva közüzemi számlái kifizetésével, valamint nem rendelkezik saját tulajdonú lakással. Ezen csoportok körében átlagon felüli (43–52%) azok aránya, akik nyíltan idegenellenesnek tekinthetők a menedékkérők beengedésének elutasítása alapján (3. ábra).

E szociológiai értelemben „vesztes” csoportok mellett, a Jobbik-szavazók körében szintén átlagon felüli (45%) a nyíltan idegenellenesek aránya. Politikai aktivitás alapján ugyanakkor fontos megemlíteni, hogy a politikából kiábrándultak azok, akik a legnagyobb arányban nem engednék be egyetlen menedékkérőt sem az országba (54%). Emellett a roma válaszadók és regionális bontásban a közép-dunántúli lakosok azok, akik körében átlag feletti a 2012-ben mért idegenellenesség.

3. ábra • A nyílt idegenellenesség társadalmi bázisa (százalékban)

2.2. Személyes ismerős és társadalmi távolság •

Az általános idegenellenesség szocio-demográfiai magyarázata mellett, a 2011-es kutatás (URL3) részeként azt is vizsgáltuk, hogy egy bizonyos csoportba tartozó ismerős léte hatással van-e az adott csoporttal kapcsolatos előítéletekre. Ezt a hipotézist teszteltük hat etnikai-származási (határon túli magyar, zsidó, cigány, afrikai, arab és kínai) és két deviáns (szkinhed, kábítószeres) csoporton. Az egy konkrét csoporttal kapcsolatos előítéletek a társadalmi távolságot mérő változókkal vizsgáltuk.⁶ A társadalmi távolságot a kérdőívben a Bogardus-skála három állításával mértük: „Elfogadna-e egy kábítószeres/szkinhed/határon túli magyar/zsidó/cigány/afrikai/arab/kínai egyént családtagnak/szomszédnak/munkatársnak?”

⁶ A társadalmi távolságot Bogardus-skálával vizsgáltuk, ami úgy méri a más emberekkel, csoportokkal szembeni attitűdöt, hogy rákérdez a válaszadó által még elfogadott legközelebbi kapcsolat fokára.

A kérdésre adott válaszok alapján a válaszadókat négy fő csoportba⁷ osztottuk, feltételezve, hogy a szomszédági viszony erősebb nexust jelöl, mint a kollégális:

- családtagnak, szomszédnak és kollégának is (minden) elfogadná;
- szomszédnak, kollégának elfogadná;
- csak kollégának fogadná el;
- egyiknek sem fogadná el.

A nyolc vizsgált csoport közül a deviánsok (a szkinhedek és kábítószeresek) megítélése volt a legrosszabb, és élesen elválik a többi csoportétól. A szkinhedeket a válaszadók háromnegyede semmilyen kapcsolati fokon sem fogadná el, míg a drogosok megítélésénél ugyanez az arány már 84 százalék. A korábbi kutatási eredményekhez hasonlóan a határon

⁷ Ezek a válaszok egy sorrendi skálaként is értelmezhetők, melynek az „egyiknek sem fogadná el” a legalsó, míg a „mindháromnak elfogad” a legfelső foka. A válaszok 1-től 4-ig egyre lazább kapcsolatokat jelölnek. A csoportokat úgy alakítottuk ki, hogy lefedjék a válaszadók több mint kilencven százalékát.

túli magyarokkal kapcsolatban érzékelt társadalmi távolság érzete a legkisebb, a velük szemben érzett társadalmi távolság minimális, őket tíz emberből nyolc mindennek elfogadná. Mivel e három csoport megítélése ennyire eltér a többitől, a további elemzések-ből ezeket kihagyjuk és csak az öt etnikai-származási csoporttal foglalkozunk.

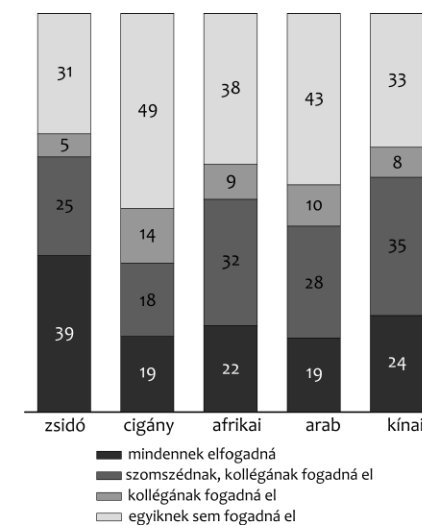
A vizsgált öt etnikai-származási csoporttal szemben érzékelt társadalmi távolságok válszadók szerinti megoszlását a 4. ábra mutatja. A cigányok megítélése a legrosszabb, a megkérdezettek majdnem fele sem szomszédnak, sem kollégának, sem családtagnak nem fogadna el egy cigány származású személyt, őket követik az arabok, akiket a megkérdezettek 43 százaléka nem fogadna el semmilyen szinten, majd a kínaiak 33 százalékkal. Az öt kérdezett csoport közül a zsidók megítélése a legjobb, őket tíz emberből négy mindhárom kategóriában elfogadná.

2.3. A személyes ismerős hatása • Kutatásunkban arra is kerestük a választ, vajon a személyes ismerős léte csökkenti-e a társadalmi távolságot. A külföldi ismerősök száma erős együttjárást mutat bizonyos szociodemográfiai változókkal, melyek közül a legfontosabb az iskolai végzettség, a kor, valamint a lakótelepülés mérete. Minél fiatalabb, minél magasabb iskolai végzettségű és minél nagyobb településen lakik egy válaszadó, annál valószínűbb, hogy ismerőseink között találunk külföldit.

Akiknek van arab ismerősük, azok egyharmada családtagnak, kollégának és szomszédnak is elfogadna egy arab személyt, míg, akiknek nincsen, azok között csak 15 százalék az elfogadók aránya. A kínai ismerősről beszámolók körében is 12 százalékponttal nagyobb azok aránya, akik elfogadnának egy kínait akár családtagnak. Az afrikai ismerős léte még ennél is többel, 22 százalékponttal

növeli az elfogadást, míg a zsidó ismerős 26 százalékponttal. Úgy tűnik tehát, hogy a társadalmi távolságra pozitív hatással van az adott származású ismerős léte, és ez minden vizsgált csoportban előmozdíthatja a kapcsolatokat.

2.4. A DEREK-indexen keresztül mért jobboldali extrémizmus • A DEREK-index (Demand for Right-Wing Extremism Index) a Political Capital szakértői által kialakított standard mérőeszköz, amely a szélsőjobboldali eszmék iránti keresletet méri. Az index egy százalékban kifejezett mérőszám, melynek segítségével a társadalom szélsőjobboldali ideológiáira és politikai üzenetekre fogékony csoportjának kiterjedtsége ragadható meg. Mivel az indexet a nemzetközi és rendszeresen megismételt European Social Survey (ESS) átfogó reprezentatív attitűd- és értékvizsgálatának kérdései alapján fejlesztették ki, a standard módon előállított adatok idősorosak és nemzetközi összehasonlításra is alkalmasak.

4. ábra • Az öt etnikai-származási csoporttal szemben érzékelt társadalmi távolságok (%).

Az index négy alindex alapján méri a potenciális jobboldali szélsőségek arányát, és azokat sorolja be a jobboldali szélsőségek közé, akik a négy indexből háromban magas pontszámokat érnek el. A DEREK elméleti modelljének kialakításakor figyelembe vették a jobboldali szélsőségekkel foglalkozó szakirodalom politológiai és pszichológiai szempontú megközelítéseit is. Az első három alindex (1. Előítéletesség és jóléti sovinizmus, 2. Jobboldali értékorientáció, 3. Rendszerellenesség) a szélsőjobbideológiák vitathatatlanul fontos részét képezi, míg a negyedik alindex (4. Félelem, bizalmatlanság és pesszimizmus) pedig azon érzelmi tényezőket tartalmazza, melyek korábbi kutatások alapján az első három alindexben megjelenő tényezők felerősödéséhez vezethetnek. (Az index elméleti konstrukciójáról és az adatelemzés módszeréről részletesebben lásd Krekó et al., 2011.)

Az időbeli trendet vizsgálva figyelemre méltó változás, hogy míg a DEREK-index alapján a jobboldali extrémizmus iránti igény 2002 és 2009 között megduplázódott (10%-ról 21%-ra nőtt), addig a legutóbbi adatfelvétellel idejére, 2010 végére a szélsőjobbideológiai eszmékkel és politikával szimpatizálók aránya visszaesett 11%-ra. Ez a jelentős csökkenés a 2009-ben mért adatokhoz képest, két alindex – nevezetesen a rendszerellenesség, illetve a félelem és pesszimizmus indexek – adatainak a 2010-es választások utáni látványos visszaesésével magyarázható (Juhász et al., 2012).

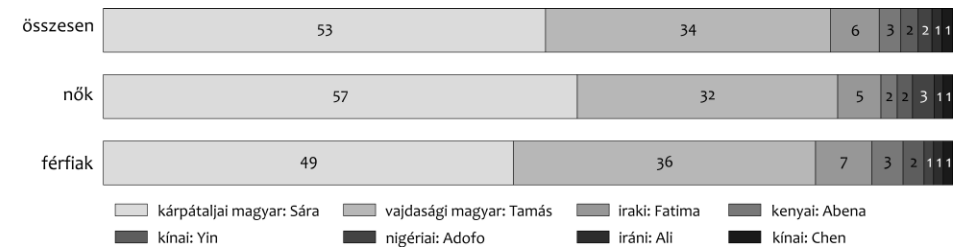
A legutóbbi adatokat alindexek szerint vizsgálva a tizenhat év feletti lakosság 48 százaléka volt szélsőségesen előítéletes, 20 százalékuk rendszerellenes, 32 százalékuk jellemezte erős jobboldali értékorientációval, és 19 százalékuk erős félelem, bizalmatlanság vagy pesszimizmus. A szerzők a magyar felnőtt

lakosság politikai intézményekbe vetett bizalmára vonatkozóan az alábbi következtetést vonták le. Magyarországon extrém nagy ingadozások figyelhetők meg a politikai intézményekbe vetett bizalomban. Ez a hektikus bizalmatlanságba csap át önmagában is veszélyforrás, mivel kedvezhet a hirtelen hangulatállapotokat meglovagoló szélsőséges politikai erőknél (Juhász et al., 2012).

Nemzetközi összehasonlításban tizen-nyolc európai ország között Magyarország az élmezőnyben foglal helyet az előítéletesség, illetve a jobboldali értékorientáció tekintetében, és meglehetősen magas a félelem és bizalmatlanság indexe is: a szélsőjobb kiterjedése továbbra is elsősorban a kelet-európai demokráciák esetében jelenthet komoly kockázatot (Juhász et al., 2012).

2.4. *A bevándorlók elutasíthatóságának mérése a kérdőívbe ágyazott diszkriminációs szituáció technikájával* • Végül egy innovatív kutatási technikával ismertetjük meg az Olvasót – a kérdőívbe ágyazott diszkriminációs szituáció technikájával –, melynek segítségével azt vizsgáltuk, hogy a magyar felnőtt lakosság hogyan viszonyul három „láthatóan más” bevándorló csoporthoz (arab, kínai és afrikai) és egy-egy határon túli magyar jelentkezőhöz, két különböző munkáltatói és egy lakáskiadási helyzetben.

A módszer alapja egy kontrollált kísérleti elrendezés: a válaszadóknak a megmutatott képeken szereplő személyek közül kell választaniuk, hogy melyiket vennék fel a helyi önkormányzathoz karbantartónak, takarítónak, ügyintézőnek, illetve kinek adnák ki lakásukat. A kérdései helyzetben a válaszadóknak a kérdései kártyákon megmutatott képeken szereplő személyek közül kellett megjelölniük, hogy melyiket jelöltet választanák. A

5. ábra • Ön kit választana ügyintézőnek?
(Az első helyen választottak sorrendje százalékban, nemek szerint)

képek alatt mintegy „mini önéletrajzként” szerepelt a fiktív jelentkezők neve, származási országa és legfontosabb munkaerő-piaci tulajdonságai, az eredmények korrekt összehasonlíthatósága érdekében egységesen.

A módszer előnye az előbb bemutatott előítélet- és idegenellenesség-kérdésekkel szemben egyrészt az, hogy mivel ebben az esetben nem közvetlenül kérdezzük rá az illető attitűdjére (mint a jelen tanulmányunkban is szereplő Bogardus-skála kérdései esetében is), nemcsak a manifeszt, hanem a látens előítéletek is felszínre kerülhetnek. Másrészt mivel itt egy többé-kevésbé hétköznapi szituációt kell elképzelni, feltehetően könnyebben és szívesebben válaszoltak a megkérdezettek, mint ha például Magyarország bevándorlási politikájával kapcsolatban kérdezzük őket.

Az első kísérleti szituációban a kérdeztől azt kérdeztük, kit vennének fel a helyi önkormányzathoz takarítónak, illetve karbantartónak, ha ők dönthetnének a jelölt kiválasztásáról. Külön vizsgálva a férfiakkal és külön a nőkkel szembeni fiktív munkáltatói döntéseket, mindkét nem esetében a határon túli magyar jelentkező kapta volna meg a képzeletbeli állást a válaszadók negyötödétől. A takarítónői állásra jelentkezők közül a kárpátaljai magyar Sárát választotta a válaszadók 79%-a, és a karbantartói állásra a vajda-

sági magyar Tamást a válaszadók 85%-a. A képzeletbeli takarítónő-jelöltek esetében a kenyai és az arab származású nők egyformán szerepeltek (8–8%-uk volt befutó helyen), míg a fiktív karbantartói pozícióra jelentkező férfiak esetében a nigériai származású férfi szerepelt a legjobban és az iráni férfi szerepelt a leggyengébben a „láthatóan más külföldiek” közül.

A nemi és származási diszkrimináció együttes vizsgálatát tette lehetővé a második kérdései helyzet, amikor a válaszadónak az előzőekkel azonos arcképek alapján kellett utazási irodai, illetve banki ügyintézőt választani a különböző nemzetiségű fiktív jelöltek közül.

Az 5. ábrán jól látszik, hogy a határon túli Sárát, illetve Tamást választotta összesen a válaszadók döntő többsége (összesen 87%-a), illetve, hogy a nők jelentős előnyben vannak a férfiakhoz képest. A válaszadók lényegében kétharmada választott első helyen nőt és egyharmaduk férfit.

A női ügyintéző-jelöltek közül egyértelműen a kárpátaljai Sára kapta volna meg az állást (53% választotta őt első helyen), míg a „láthatóan más” külföldiek közül az iraki Fatima követi a határon túli magyar lányt, és került ezzel a második helyre azáltal, hogy a válaszadók 5%-a választotta volna őt erre a munká-

ra. A férfiak közül a vajdasági Tamást választották a legnagyobb arányban (a válaszadók egyharmada), míg a „láthatóan más” külföldi férfiak mindegyikének szinte teljes elutasításában volt része. A válaszadói preferenciákat némileg befolyásolta a kérdezett neme: míg a női válaszadók a férfiaknál valamivel nagyobb arányban választották első helyen Sárát, addig a férfi válaszadók a nőknél nagyobb arányban választották első helyen Tamást.

A képzeletbeli munkáltatói kérdéshez hasonlóan, a magyarok több mint 80 százaléka a kárpátaljai, illetve a vajdasági jelöltnek adná ki lakását, és csak elenyésző arányban választották bérlőként az arab, afrikai és kínai jelölteket. (5. ábra)

A „láthatóan más” külföldiek közül mind a férfiak, mind a nők a kenyai Abenát választották első helyen. Nemenként vizsgálva az eltéréseket, azt látjuk, hogy a megkérdezettek általában a női lakásbérlőket részesítik előnyben, és ez az összefüggés a női válaszadók esetében fokozottan érvényesül: míg tíz női válaszadóból hét, addig tíz férfiből hat választott első helyen valamelyik női jelöltet.

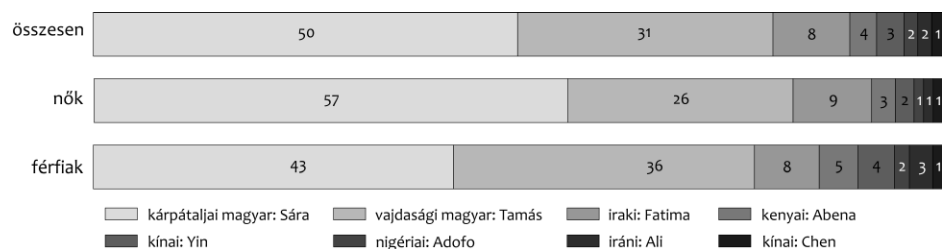
A lakáskiadói döntéseket további szempontok szerint vizsgálva, elmondható, hogy a fiatalok (18–29 évesek) az átlagosnál nagyobb arányban adnák ki a lakásukat „látha-

tóan más” külföldi nőnek (24% az átlagos 15%-kal szemben), az érettségizettek pedig a határon túli nőket részesítik előnyben (58% az átlagos 50%-kal szemben). A roma származásúak a „láthatóan más” külföldi nőknek (31% az átlagos 15%-kal szemben) és külföldi férfiaknak (16% az átlagos 5%-kal szemben) adnák ki lakásukat az átlagosnál nagyobb arányban.

Következtetések

Írásunkban a kisebbség és a többség szempontjából is körbejártuk az idegenellenesség és diszkrimináció kérdéskörét. Az eltérő módszertannal készült kvantitatív kutatások némileg egymásnak ellentmondó eredményeket mutattak a „láthatóan más” külföldi csoportokat érintő diszkrimináció tekintetében. A Magyarországon élő bevándorlók többségét kitevő határon túli magyarok nyelvi- és kulturális azonosságuk miatt speciális, és objektíve előnyös helyzetük ellenére mindkét kvantitatív kutatás szerint jelentős mértékű diszkriminációról számoltak be.

A Magyarországon élő bevándorlók helyzetét vizsgáló kvalitatív kutatások rámutattak arra, hogy a különböző migráns csoportok mind munkaerő-piaci helyzetét, mind társadalmi integrációját eltérő mintázatok jellemzik. A vietnami és kínai bevándorlók általá-

6. ábra • Ön kinek adná ki lakását?

(Az első helyen választottak sorrendje, százalékban, nemek szerint)

ban a többségi társadalomtól elkülönülten élnek és dolgoznak, ezért csekély munkaerő-piaci diszkriminációról számoltak be (a hátrányos megkülönböztetések esetükben a mindennapi élet egyéb területein jelentkeznek); az afrikai és az arab bevándorlók nagyobb valószínűséggel küzdenek migráns létükből következő álláskereső nehézségekkel.

Láttuk, hogy a különböző típusú kérdésekkel (bevándorlókkal kapcsolatos attitűdök, társadalmi távolság, DEREK-index, illetve bevándorlók elutasítása) más és más szempontból világította meg az idegenellenesség és diszkrimináció kérdését.

Rámutattunk, hogy Magyarországon az ezredforduló óta a nyíltan idegenellenesek aránya 24 és 40% között mozgott, és legutóbbi kutatási eredmények szerint 2011-ben a 1995-ös és 2001-es állapothoz hasonlóan ismét tetőzött.

A társadalmi távolságon keresztül mért attitűdök alapján az derült ki, hogy az általunk vizsgált etnikai-származási csoportok közül a cigányok megítélése a legrosszabb, a magyarok majdnem fele sem szomszédnak, sem kollégának, sem családtagnak nem fogadna el egy cigány származású személyt. Őket csak kicsivel lemaradva követik az arabok, majd a kínaiak, akiket a magyarok egyharmada nem fogadna el semmilyen szinten. Az öt kérdezett csoport közül a zsidók megítélése a legjobb, őket tíz emberből négy mindhárom kategóriában elfogadná.

IRODALOM

- Krekó Péter – Juhász A. – Molnár Cs. (2011): A szélsőjobboldal iránti kereslet növekedése Magyarországon. *Politikatudományi Szemle*, 2, 53–79. • http://www.poltudszemle.hu/szamok/2011_2szam/PoltudSzemle-2011-2.pdf
- Juhász Attila - Krekó P. – Molnár Cs. (2012): *Attitűd-szélsőségek Magyarországon – nemzetközi kontextus-*

A személyes ismerős pozitív hatása az előítéletekre az összes származási csoport esetében beigazolódott. Akiknek van arab, kínai, afrikai és/vagy zsidó ismerősük, közelebb engednék magukhoz e csoportok tagjait.

A DEREK-indexszel mért szélsőjobboldali eszmékkel és politikával szimpatizálók aránya 2002 és 2009 között megduplázódott, majd 2010 végére ez visszaesett 11%-ra, melyet a szakértők a rendszerellenesség és az általános pesszimizmus indexek választások utáni látványos visszaesésével magyaráznak. Ugyanakkor Magyarország továbbra is élményben foglal helyet az European Social Surveyben vizsgált tizennyolc európai ország között.

A kérdőívbe ágyazott diszkriminatív szituációs módszer segítségével megvalósult kísérleti helyzetek mindegyikében a válaszadók nagyjából négyötöde a határon túli magyart választotta első helyen. A származási diszkrimináció mellett, a nemek szerint is jelentős különbségtételt figyelhettünk meg. Mind a lakásbérlési, mind az ügyintézői munkakör esetében azt láttuk, hogy a nők jelentős előnyben vannak a férfiakhoz képest: a megkérdezettek általában a női lakásbérlőket részesítették előnyben, és ez az összefüggés a női válaszadók esetében fokozottan érvényesült.

Kulcsszavak: *attitűd, bevándorlók, migráció, diszkrimináció, idegenellenesség, szociológia, TÁRKI, társadalmi távolság*

ban A szélsőjobboldali eszmék iránti kereslet mérő index (DEREK) adatai. Kutatási összefoglaló (ESS5 2011) • http://www.politicalcapital.hu/wp-content/uploads/fes_derek_20120229.pdf

Örkény Antal – Székelyi Mária (2009): Az idegen Magyarországon: Hat migráns csoport összehasonlító elemzése. In: *Bevándorlók Magyarországon*. ICCR Budapest Alapítvány, Budapest • <http://www.iccr>

hu/kutatas/MTAKI_ICCR_Bevandorlok_Magyarorszagon.pdf
 Sik Endre (2012): „Nem mérlegelünk – Nem kellenek az idegenek”. Tárkitekintő (megjelent: 2012. 05. 16.) Letölthető: a Tárki honlapjáról: • http://www.tarki.hu/hu/news/2012/kitekint/20120516_idegenellenesseg.html
 Simonovits Bori: Ali, Chen, Fatima és Sára esélyei a magyar munkaerő- és lakáspiacon In: Sik Endre – Simonovits Bori (szerk.): *Migráns esélyek és tapasztalatok*. TÁRKI, Budapest, 68–117. • http://www.tarki.hu/hu/research/migrans/tarki_eia_tanulmanyok_2011.pdf

Simonovits Bori: Elutasítók és elutasítottak In: Sik Endre – Simonovits Bori (szerk.): *Migráns esélyek és tapasztalatok*. TÁRKI, Budapest, 118–159. • http://www.tarki.hu/hu/research/migrans/tarki_eia_tanulmanyok_2011.pdf
 Sik Endre – Simonovits Bori (2011): A diszkrimináció mérése. E-tankönyv. ELTE, Budapest • http://www.tarki.hu/hu/about/staff/sb/Dizskriminacio_mere.pdf
 URL1: www.um.es/localmultidem
 URL2: <http://www.concordiadiscors.eu/>
 URL3: <http://www.tarki.hu/hu/research/migrans/index.html>

MIGRÁCIÓ NEMZETI / NYELVI HATÁROKON BELÜL

Bevándorlók és új állampolgárok a szomszédos országokból – változó trendek

Gödri Irén

PhD, tudományos főmunkatárs,
 Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézet
godri@demografia.hu

A magyarországi bevándorlást az elmúlt negyedszázadban alapvetően a szomszédos országokból érkezők határozták meg: arányuk az összes bevándorlón belül a teljes időszakot tekintve megközelíti a kétharmadot. E többékevésbé közismert tény mögött azonban időben és térben változó intenzitású és háttérű folyamatok húzódnak, melyeknek gyökerei a korábbi évtizedek történelmi, politikai eseményeihez nyúlnak vissza.¹ Szociológiai felmérések szerint a szomszédos országokból – elsősorban Romániából, továbbá Ukrajnából, a volt Jugoszláviából, majd annak utódállamaiból, és kismértékben Szlovákiából – érkező, és Magyarországon letelepedő bevándorlók mintegy 90 százaléka magyar anyanyelvű, illetve nemzetiségű. Ennél is magasabb a szomszédos országokból származók, illetve a

magyar anyanyelvűek aránya a magyar állampolgárságot szerzők körében.²

A határon túli nemzetiségű tagjainak az anyaországba irányuló vándorlása a nemzetközi migrációs folyamatokban is ismert, és többnyire *etnikai migrációként* említett jelenség. A befogadó népességgel azonos etnikai vagy vallási eredetű kisebbségek (németek, zsidók, oroszok stb.) bevándorlását az anyaországba gyakran *visszatérő migrációnak* is nevezik, ami kifejezi azt, hogy ezek a kisebbségek valamikor elhagyták az anyaországukat. A szomszédos országokban élő magyarok Magyarországra irányuló migrációja azonban több szempontból sem írható le pontosan ezekkel a fogalmakkal. Egyfelől a bevándorlók e csoportja nem részesült olyanfajta ösztönzésben, aktív segítségben a fogadó ország

¹ A jelenkori – a 80-as évek végén kibontakozó – bevándorlási folyamatot több korábbi migrációs hullám előzte meg a XX. század során, például 1918–1922 között, a trianoni határokon kívül rekedt magyarok köréből (elsősorban Erdélyből), majd 1944 után a magyar közigazgatás kivonulását követően további hullámok (főként Erdélyből, Vajdaságból).

² A 2001-es népszámláláskor a Magyarországon élő, szomszédos országokból származó külföldi állampolgároknak 88%-a, a szomszédos országokban született – részben már magyar állampolgársággal rendelkező – népességnek pedig 96%-a volt magyar nemzetiségű (mindkét csoport esetében kisebb arányban a Szerbiából és az Ukrajnából származók esetében).